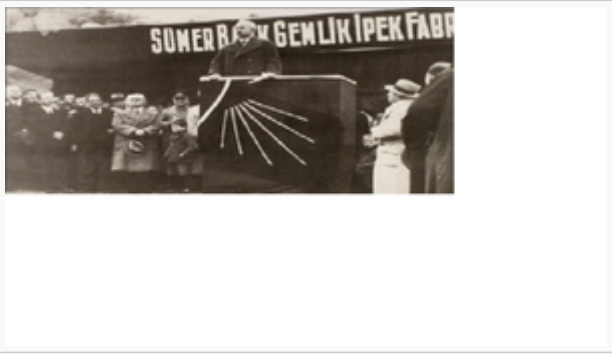


# Bursa Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası



Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasını izleyen dönemde, Türk devlet ve toplum hayatının yeniden yapılandırılması sürecine girilmiş; her alanda olduğu gibi ekonomik hayatta da hızlı atılımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu süreçte sanayileşme, ülke kalkınması için öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. 1923-1929 döneminde, İzmir İktisat Kongresinde (İzmir, 17 Şubat-4 Mart 1923) alınan kararların da etkisiyle, özel girişime dayalı bir ekonomik kalkınma modeli benimsenmiş; özel sektörü teşvik noktasında, devletin de ekonomiye yasal ve kurumsal müdahaleleri itibariyle, kısmi bir liberal dönem yaşanmıştır. Ancak, Cumhuriyetin bu ilk yıllarını izleyen süreçte, gerek sermaye ve girişimcilik yetersizliği gerekse 1929 yılında bütün dünyayı sarsan ekonomik buhranın etkisi, 1930'lu yıllardan itibaren, devletçiliği esas alan yeni bir planlı kalkınma politikasının uygulamaya konulmasına neden olmuştur.



Devletçi sanayileşme özel girişim ve kişisel faaliyetler esas kalmak kaydıyla, ülkenin yüksek çıkarları gereğince devletin ekonomik hayata müdahalesi ve bu alanda üretici olarak faaliyete geçmesi şeklinde tanımlanmaktadır. 17 Nisan 1934 tarihinde uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, ülkemizde devletçi sanayileşme politikasının başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Devletin sanayi yatırımlarını kapsayan bu plan, 1933 yılında hazırlanan sanayileşme programı doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. Planın uygulanma sürecinde, Türk ekonomisinin gelişmesi için hızlı bir sanayileşme politikasının uygulanmasına öncelik verilmiştir. Planın uygulanmasına esas olan düşünce ise, daha önce yurt dışından ithal edilen temel tüketim ve ara mallarının ülke içinde üretilmesi (ithal ikameci sanayileşme stratejisi) olmuştur. Bu düşünceden hareketle Plan kapsamında, dokuma (pamuk, kendir, yün); maden (demir-çelik, kükürt, bakır); kâğıt (selüloz); kimya (suni ipek, fosforik asit, süper fosfat, kireç kaymağı, kibrit); taş-toprak (cam, çimento, şişe, seramik) sektörleri yer almış ve devletin bu sanayi dallarında fabrikalar kurması öngörülmüştür.

Bu ilk planlı dönemin etkileri, bütün ülke genelinde olduğu gibi Bursa yerelinde de izlenebilmektedir. Bursa sanayi, tarihsel süreçte Türkiye Cumhuriyetinde uygulanan ekonomi politikalarına paralel olarak gelişme göstermiştir.

Bursa, gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde Türkiye'nin önemli imalat sanayi merkezlerinden biri olmuştur. Bursa'da sanayi sektörleri arasında en önemli gelişme ise, mensucat (dokuma-iplik) sanayi sektöründe yaşanmıştır. Devletçilik döneminin ilk yıllarını kapsayan 1930'larda, Türkiye'de uygulanan sanayileşme politikaları çerçevesinde, Bursa imalat sanayinin yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde Bursa'da küçük ölçekli işletmeler yanında, iki büyük devlet fabrikası kurulmuş; dokuma sanayi uluslar arası rekabetten korunmuş; iplik ve kumaş üretim birimleri entegre tesisler durumuna getirilmiştir. Bursa imalat sanayinde, bir yandan devlet fabrikaları kurulurken; diğer yandan da devlet desteği ile özel sektör işletmelerinin kurulması ve güçlenmesi öngörülmüştür. Böylece kentte hem devlet fabrikalarının hem de özel sektör işletmelerinin görüldüğü ikili bir yapıya doğru dönüşüm gerçekleşmiştir.

Bursa'da I. Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanma sürecinde gerçekleştirilen kamu yatırımları, Bursa Merinos Yünlü Sanayi ve Gemlik Suni İpek Fabrikalarıdır. Bu işletmeler, Cumhuriyetin 10. yılında (3 Haziran 1933) teşkil edilen ve sanayileşmeyi yönlendirme görevini üstlenen Sümerbank tarafından kurulmuştur. Bu işletmelerin planlanma aşamasında, Merinos Fabrikası için 1.650.000 TL ve Gemlik Suni İpek Fabrikası için de 490.000 TL harcama öngörülmüştür.

Türkiye'nin ilk sanayileşme atılımları arasında yer alan Bursa Merinos Yünlü Sanayi Fabrikasının temeli, 28.11.1935'te, Başbakan İsmet İnönü ve devletçi ekonomik politikanın baş uygulayıcısı olan dönemin İktisat Vekili Mahmut Celal Bayar tarafından atılmıştır. Fabrikanın yapımını da, 1945 yılında Milli Kalkınma Partisinin kurucusu olan ünlü işadami ve girişimci Nuri Demirağ üstlenmiştir. Bu büyük yatırım, kuruluşun 72.000 m2 olan arazisi üzerinde, fabrika binası,

elektrik üretim merkezi, ambarları, tamir atölyesi, hastane, kantin ve sinema salonu gibi yapılarıyla 26 ay gibi kısa bir sürede tamamlanmış ve 2 Şubat 1938'de hizmete açılmıştır.

Bursa Merinos Fabrikası, "merinos yününe dayalı, yünlü tekstil girdileri fabrikası" olarak kurulmuştur. Fabrikanın kurulmasında temel faktör, yerli ve ithal yapağıyı işlemek suretiyle, yünlü kumaş piyasasında çok aranan ve merinos koyunlarının yapağısından elde edilen bir yün ipliği çeşidi olan kamgarn ipliğinin ülke içerisinde üretilmesini sağlamak olmuştur. Fabrikanın kurulmasındaki bu temel faktöre bağlı olarak, kamgarn ipliklerine dayalı sanayi dallarının ülke içerisinde gelişmesini sağlamak; iç piyasada kullanılan kamgarn iplikleri fazlasını ihraç etmek; ithal edilen kumaş, iplik vb ürünlerin ithalini durdurmak veya gümrük vergilerini arttırarak yerli sanayinin korunmasını sağlamak gibi hususlar da, fabrikanın kuruluş sürecinde etkili olmuştur.

Merinos koyunlarının yünü, ince olması itibariyle, dokumaya elverişli ve kaliteli nitelik taşıırken; bu yünlerden yapılan kumaşlar da, kırışmadığı ve ütüsü bozulmadığı için piyasalarda tercih edilen kumaşlar olmuştur. Dünyada da, yünlü dokuma sanayinin esası, merinos yünü üzerine kurulmuştur.

Merinos Fabrikasının kuruluş sürecinde en önemli sorun, imalatta kullanılacak olan kamgarn yün ipliğinin temin edilmesi olmuştur. Fabrikanın kurulduğu ilk yıllarda, kamgarn yün ipliğinin yarısı, Avustralya, İngiltere gibi ülkelere yapılan ithalatla sağlanırken; bunun yanında, Türk merinosçuluğunun canlandırılması ve iplik üretimi için gerekli yapağının yerli olarak elde edilmesi önem kazanmıştır. Böylece, dış ülkelere yapılan döviz sarfı da büyük ölçüde sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Bursa Merinos Fabrikasının açılması sürecinde yapılan özendirmelerle, yün ipliği üretimine girdi sağlamaya dönük olarak merinos koyunlarının üretimine büyük önem verilmiş; 1935 yılında Merinos ırkı koyun yetiştirmek amacıyla çalışmalar yapmaya Bursa Merinos Yetiştirme Müfettişliği kurulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda, Türk merinos üretiminde ince yapağı hedefine büyük ölçüde ulaşıldığı görülmektedir. 11 Mart 1944'te, Bursa Merinos Fabrikası tarafından Bursa Merinos Müfettişliğine gönderilen bir rapora göre, devlet üretim kuruluşları ile halk tarafından üretilenler arasında fark yoktur ve tahminlerin üzerinde kalite elde edilmiştir. Yabancı ürünlerle kıyaslamasında da, dünya pazarında önemli yer tutan Güney Amerika kalitesinin yakalandığı görülmüştür.

Merinos Fabrikasının Bursa'da kurulmasında ise, merinos koyunlarının Bursa, Balıkesir ve Çanakkale yörelerinde yetiştirilmesi için uygun arazi ve iklim koşullarının varlığı, Bursa'da işçi ücretlerinin düşük olması gibi etkenler önemli rol oynamıştır.

Merinos Fabrikasının kuruluş sürecinde, montaj aletleri geçici olarak kullanılmak ve iş bittikten sonra geri gönderilmek kaydıyla dışarıdan temin edilmiş; tesisatta kullanılacak olan teknik teçhizat Almanya'ya sipariş edilmiş; sipariş edilen makinelerin imal şeklini incelemek üzere Almanya ve Viyana'ya memur gönderilmiş; teknik donanımın montaj sürecinde yabancı uzmanlardan yararlanılmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 1935 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından temeli atılan Bursa'daki sanayi kuruluşlarını işletmeye açmak amacıyla, 1 Şubat 1938'de 13. kez Bursa'ya gelmiştir. Mustafa Kemal'in, Bursa'ya gelmeden yaklaşık 10 gün önce kendisine siroz teşhisi konulmuş olmasına ve bu nedenle seyahate çıkması uygun görülmemesine rağmen yaptığı bu ziyaret, o'nun bu sanayi tesislerine ve dolayısıyla ülkenin ekonomik kalkınmasına verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Bursa'yı dokuma sanayi merkezlerinden biri haline getiren Merinos Fabrikasının açılış töreni, 2 Şubat 1938'de

yapılmıştır. Fabrikanın açılış töreninde, Belediye Başkanı Neşet Kiper ve Başbakan Celal Bayar işletmenin sanayi hayatındaki önemine vurgu yapan birer konuşma yapmışlardır. Bu konuşmaları takiben fabrikanın altın anahtarı – “Sümer” ve “Bank” kelimelerinin ilk harflerinin biçimi verilmiş olarak- Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Sümer tarafından, pamuk bir yastık üzerinde Mustafa Kemal Atatürk’e sunulmuştur. Atatürk tarafından işletmenin açılmasıyla da, fabrika konuklara gezdirilmiş ve gerekli bilgiler verilmiştir.

Atatürk, fabrikayı gezerken özellikle makinelerin çalışma düzeni hakkında bilgiler almış, en küçük ayrıntıya kadar incelemeler yapmıştır. Fabrika içinde incelemesini tamamladıktan sonra da, Fabrikanın şeref defteri ilk sayfasına duygularını aktarmıştır.

Fabrikaya Merinos adı da, bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Bursa’ya gelişi ve Merinos Fabrikasını açışı dolayısıyla da, o günün Bursa gazetesi ipek kumaşa basılı olarak yayımlanmıştır. Aynı gece belediye salonunda fabrikanın açılışı ve kendisinin Bursa’ya gelişi şerefine düzenlenen baloya katılan Büyük Önder, ülkenin önemli bir sanayi kuruluşu kazandığı o günün coşkusuyla, o gece hastalığının yorgunluğuna aldırmandan dizlerini yere vura vura ‘Sarı Zeybek’ oynamıştır. Bu balo, o’nun katıldığı son balo ve çok sevdiği Bursa’ya son gelişi olacaktır.

Bursa Merinos Fabrikası, Bursa’nın nüfus ve istihdam yapısını önemli ölçüde şekillendirirken; bünyesinde çalıştırdığı tecrübeli mühendislerin bilgi birikimi ile, yalnız Bursa’da değil, ülkemizde tekstil sanayi alanında kalkınma sürecini hızlandırmıştır. Böylece yün iplik üretim ve dokuma işletmesi olarak kurulan bu işletme, Büyük Önder’in planlaması ve açılışını yapmasıyla Bursa’ya kazandırılmış; Türkiye’nin sanayileşme sürecine paralel düzeyde hızlı bir gelişme göstererek, Türk mensucat (dokuma-iplik) sanayinin önemli kurumlarından biri haline gelmiştir.

1990 ortalarında KİT (Kamu İktisadi Teşekkülleri) özelleştirilmesi ile, 1930’larda devlet öncülüğünde gerçekleştirilen bu büyük ölçekli sanayi işletmesinin kapatılma sürecine girilmiş ve fabrika, 2004 yılında, üzerindeki taşınmazlar ile Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmiştir. Böylece faaliyet gösterdiği 66 yıllık süreçte Türk sanayisine hizmet veren ve Bursa’yı tekstilin başkenti haline getiren Merinos Fabrikası da, tarih sayfalarında yerini almıştır. Günümüzde, Merinos Kentsel Dönüşüm Projesi adı verilen bir projeyle, Merinos Fabrikasının yer aldığı arazide, kongre ve kültür kompleksi olarak Merinos Kültür Parkı ve Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi inşası gerçekleştirilmiştir.

## **Seher AKÇA**

### **KAYNAKÇA**

AKBULUT, Rüknettin, **Her Şeyi ile Bursa**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1957.

ALTUN, Metin, ÜNLÜ, Hasan, KESİRİKLİOĞLU, Fatma, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

**Bursa Vilayetinin İktisadi Bünyesi ve Gelişme İmkânları Hakkında Ön Proje**, Sermet Matbaası, İstanbul 1962.

CAVİD, Selim, “Fabrikalarımız: Bursa Merinos Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, S 10, 1 Mayıs 1940.

“Celal Bayar’ın Nutku”, **Uludağ**, S 15, 1938.

**Dünden Bugüne Bursa**, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Bursa 1962.

İNAN, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK, Ankara 1972.

İPEKYÜN, Ahmet, **Bursa'nın Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış**, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa 1986.

KARAESMEN, Fikri, "Merinos Koyuncululuğu ve Bursa Vilayeti", **Uludağ**, S 1, 1935.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1975.

YÜCEER, Saime, **Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2005.

*20/05/2022 tarihinde*

*<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bursa-sumerbank-merinos-yunlu-sanayi-fabrikasi/?pdf=3742> adresinden erişilmiştir*